DE TOETOER MONJÈH OP LOMBOK,

DOOR

J. C. VAN EERDE.

Onder de vele lontargeschriften van belietristischen aard, die op Lombok voorkomen, is er geen, waarvan de inhoud zoo populair is, als de *Toetoer Monjèh* d. i. *Het verhaal van den aap*.

Dit verhaal is van waarde, omdat het een product is van het eiland zelf, niet ingevoerd van elders, maar geschreven door een Sassak voor Sassaks; het is, voor zoover na te gaan, niet een in Sassaksch gewaad gestoken uitheemsche roman, maar oorspronkelijk, al blijkt ook uit den inhoud, dat de auteur bekend is geweest met andere, van elders geïmporteerde romanhelden en heldinnen, o. a. Pandji, Tjilinaja enz. Dit verhaal is in eenvoudig en zuiver Sassaksch gesteld en kan m. i. voor hen die beginnen deze taal te bestudeeren van veel nut zijn, omdat Balineesche en Kawiwoorden daarin weinig voorkomen. Alleen spreken vreemdelingen, die met hun schip aankomen in het land, waar deze roman speelt, Maleisch, zoodat deze uitheemsche kooplieden en zeevaarders volmaakt in hun rol blijven. Ook in den titel heeft men het woord Monjèh gebruikt voor aap, dat doet denken aan het Maleische monjèt, ofschoon in de op Lombok inheemsche talen dat woord niet gebruikelijk is. (Sas-godèg. Bal. bodjog).

De auteur is Djëro Michram, Desahoofd van Pantjor (Oost-Lombok) later een zeer vroom man geworden, die zich schaamde ooit de schoone letteren te hebben beoefend en zich te hebben ingespannen, om zijne landgenooten te vermaken door de lezing van zijn verhaal. Zooals bekend, bloeide aan het hof der Lomboksche vorsten de beoefening van theologie, wijsbegeerte en litteratuur meer dan elders aan de Balische hoven en hield de vorst er een zeer uitgebreide verzameling lontargeschriften, over onderwerpen van allerlei aard handelende, op na. Voor zoover bekend waren deze schrifturen, met uitzondering van de Lomboksche wetten en verordeningen alle van uitheemschen oorsprong en voornamelijk via Bali ingevoerd, soms ook uit andere deelen van den Archipel.

Met de Toetoer Monjeh is zulks niet het geval; onder de Sassaks was die het eerst in zwang en kwam eerst in het laatste decennium ook naar de westkust over, waar zij zich bij de Balische gemeente een plaats wist te veroveren. Ernstige hoofden en priesters beschouwen een dergelijken roman, als dienende alleen tot vermaak, met minachting; doch de kleine man denkt daar anders over en naast de verhalen van Rëngganis (Amir Hamzah) de den Toetoer Lawé (Rangga Lawé) bekleedt de Toetoer Monjèh thans een zeer voorname of de voornaamste plaats.

De dansmeisjes ontleenen er hare pantoens aan, de mannen zingen de strofen, als ze des nachts de wacht houden bij het rijstgewas, de meisjes neuriën de liedjes onder het weven en des avonds bekostigt menig eenvoudig Sassak eenen voorlezer, om het reciet van dezen roman te genieten. De geschiedenis van prins Witarasari, die, als een aap vermomd, om zijne schoone prinses werft, is uiterst populair.

Deze prinses, door hare zusters geminacht en mishandeld, wordt door bovennatuurlijke machten in de gelegenheid gesteld, een feest ten paleize bij te wonen en huwt tot ergernis van hare zusters eindelijk den schoonen prins. Zij herinnert aan de Asschepoester der Europeesche verhalen.

Wanneer mijne veronderstelling juist is, dat Djëro Michram deze Asschepoesterfiguur niet aan een letterkundig product van elders heeft kunnen ontleenen, dan is hier in zake de Asschepoesterroman een merkwaardig bewijs geleverd voor de juistheid van de uitspraak van Prof. H. J. Polak in de Gids van Oct. 1903 naar aanleiding van fabels:

„Men handelt verkeerd door naar den oorsprong der fabels met min of meer didactische strekking langs ethnografischen weg te zoeken. Ik acht haar bij vele, misschien bij alle cultuurvolken *autochtoon*, een product van eigen bodem Hetgeen niet verhindert, dat in veel later tijden, tijden van druk internationaal verkeer, toen het genre allerwegen vasten vorm verkregen had, over en weer ontleeningen plaats gehad kunnen hebben.” (Over Grieksche en Indische fabels bl. 58). En dat de auteur van de Toetoer Monjeh oorspronkelijk werk geleverd heeft, is des te waarschijnlijker, omdat met letterkunde zeer bekende inlandsche hoofden mij verklaarden, ook op Bali nimmer van een verhaal, als door de Toetoer Monjeh geleverd, te hebben gehoord.

Wel wordt door Dr Snouck Hurgronje van een dergelijk apen-verhaal melding gemaakt in zijn werk *De Atjehers* Dl. II. bl. 151,

doch dat overigens Asschepoester daarin een rol speelt, blijkt niet.

De auteur heeft zijn eigene omgeving gedacht als het land, waar de roman speelt, de bijzonderheden zijn gelocaliseerd op de Oostkust van Lombok, die men daarin herkent en de ligging van de Oostelijke poeri komt vrij wel overeen met die van het huis van Djëro Michram. Ook overigens spreken en handelen de personen in de roman geheel als Lombokkers en ook als zoodanig heeft dit letterkundig product waarde.

Men waant zich op de Oostkust, als daar een prauw van den overwal aankomt met vreemde handelaren, die zich bij de inlandsche hoofden aanmelden enz.

Hieronder moge een zeer verkorte inhoudsopgave volgen van dezen roman, naar het exemplaar, dat zich in het Rotterdamsche museum „Prins Hendrik“ bevindt onder n° 6971, gevolgd door de transcriptie met Latijnsche karakters, zooals die door een Wésija op Lombok is gemaakt.

Inhoud van den Toetoer Monjèh.

Metrum: Sinom.

De auteur brengt den lezer zijn' groete en zegt, dat dit verhaal uit tijdverdrijf is opgesteld, „daar de rijst nog niet gaar is,“ en dat het tot vermaak moge dienen. Hij tracht geleerde menschen na te bootsen en vraagt vergeving voor zijn slechte voordracht, de ontbrekende woorden, de letters „Kippekrabbels“ en de taalverwarring, want het is Sassaksch, Balineesch en Javaansch door elkaar. Hij verhaalt nu van drie broeders, alle vorsten over rijken, die door de zee van elkaar gescheiden zijn.

1°. De vorst van Lajàng Sari had twee zonen: de oudste Kitap Moentjar uit een bijwijf, de jongste Witarasari uit een voorname moeder.

2°. De vorst van Indra sekar had een zoon Djajeng sekar en eene dochter Dinda Mas Windoe Sari.

3°. De vorst van Indra Pandita had 9 dochters, waarvan hij acht zeer beminde, doch de jongste, de schoonste, werd niet door haar ouders bemind. Zij heette Dinda Mas Widaradin en wordt als zeer bekoorlijk beschreven. Zij had echter een ellendig lot, ging slecht gekleed, want hare ouders en zusters gaven niets om haar; dikwijls wenschte zij dood te zijn. Nooit

gaven hare ouders haar iets, want hare zusters kregen alles en zij weende nacht en dag. Slechts haar dienstmaagd was met haar lot begaan en weende met haar en haar klaagde zij haar verdriet: "men zou niet zeggen, dat ik eene prinses ben, want ik heb slechts één kleedje, dat ik nacht en dag moet gebruiken, wat moet ik doen?"

Metrum: Maskoemanbang.

De baboe gaf haar eigen kleed en nam zelf het gescheurde van de prinses; slendang, buikband, die had zij niet; die sarong diende haar des nachts als deken. De baboe weeklaagde bij het zien der ellende van de prinses.

Volgen acht zeer dichterlijke pantoens over het ellendig lot van die Koningsdochter.

Metrum: Asmarandada.

De prinses vraagt aan de baboe 25 kepengs, om papier te koopen. Deze weet een weinig geld te krijgen, want zelf had zij het ook niet en koopt op de pasar twee velletjes papier. De prinses teekende met inkt zich zelf uit met het gescheurde kleedje aan, ook haar hutje met de vergane stijlen stond er hij gataakand. Zij ontwaart haar naam op een plaats waar die staat en de namen van haar familie, die haar zoo slecht behandelde. De baboe schreide, toen zij de prent zag.

Metrum: Maskoemambang.

De prinses zeide: "dit blijft ter herinnering, als ik morgen wellicht dood ga, aan mij, de prinses, van wie niemand hield, die geen voedsel kreeg. Ware ik maar niet in dit paleis geboren, waar ik zoo'n ellendig lot heb, ware ik maar in een dorp geboren, dan kon ik gaan waar ik wilde, om voedsel te zoeken." De baboe wil haar troosten, de vrouwen klagen hare ellende in 7 pantoens.

Terwijl de prinses de teekening oprolde, stak de Westewind op en voerde het papier mee, hoog in de lucht over de zee naar Indrakila, zoo heette het lustverblijf van Raden Mas Witara Sari, den prins van Lajang Sari.

Metrum: Dangdang goela manis.

Deze prins nam juist een bad met zijn' broeder, prins Kitapmoentjar. Bij de pantjoran zag hij de prent liggen en toen hij daarop de prinses zag afgebeeld, viel hij in onmacht. Zijn broeder schrikte hevig. Hij dacht, dat de onmachtige zou sterven, omdat hij geweldig zweette. De volgelingen trokken

reeds hunne krissen, om elkaar te dooden, ten einde hunnen Heer in den dood te volgen. Doch prins Kitapmoentjar weet hen tot bedaren te brengen en zegt, dat hij allen wel zal doorsteken, als zijn broeder werkelijk mocht overlijden. Men bracht den onmachtige weer bij door massage, blazen, hem oprichten enz. Hij vertelde nu van de prent en toen Kitapmoentjar de afbeelding zag, weende hij ook en rolde snel het papier weer op. De broeders beraadslaagden er over, hoe dit portret van de prinses daar zou zijn gekomen. „Dat moet wel een djin gedaan hebben, want een mensch zou dat niet kunnen doen: een traject van verscheiden maanden zeilen.“

Metrum : Maskoemambang.

De prins Witarasari uit nu zijn liefde voor het schoone meisje in 11 zeer schoone en dichterlijke verzen.

Hij doet een gelofte, haar te zoeken en, mocht hij haar vinden, dan zal hij een wajang vertooning geven. „Als ik U niet levend aantref, moge Allah dan mijn leven verkorten, doch, indien gij nu nog leeft, moge Allah dan mijn leven verlengen, opdat ik U vinde.“

Metrum : Pangkoer.

De broeders overleggen, hoe een schip te maken als „Singambara“ („Wolkenleeuw“) met vleugels, ooren, oogen. Prins Kitapmoentjar, die met bovenaardsche macht bedeed is, maakt een gouden schip met edelgesteenten bezet. Het maakte den indruk van een vliegenden leeuw, ieder die het zag, werd angstig. Het had drie masten en een vlag van zijde met de kleuren: wit, rood, zwart met goud omzoomd. Die vlag heette „vlag van de kompeni.“ De zeilen waren van Engelsch maaksel, dik en toch fijn. Er waren 18 „klasina“ (wellicht wordt bedoeld 1^e klas bootlieden of stuurlieden) op, die er uitzagen als koningszonen, met broeken en buizen aan. Ter zijde hingen drie witgeverfde sloepen en nog een sloep, genaamd „tongkang“ bestemd voor den prins, geheel bont geschildert met wit, rood, zwart en geel, ten teeken, dat deze sloep voor een vorst bestemd was. Het bootje liep zoo snel als een pijl en het zag er uit als een gevleugelde kleine leeuw. Het geheele land liep uit om dat schip te zien: het was zoo'n toeloop, dat sommigen hunne kinderen kwijt raakten. Bij deze gelegenheid veranderde Kitapmoentjar van naam en noemde zich voortaan Kitapsëkar.

Metrum : Dangdang.

Het schip wordt van leeftocht en kleeven voorzien en vele heerendienstplichtigen worden gelast, mede te gaan. Deze waren daarover zoo verheugd, dat zij reeds een dag te vroeg op het schip kwamen, doch de Radens verbleven den laatsten nacht in de poeri. Vele zijden gewaden nam men mee als geschenken voor de overzeesche verwanten. Acht kisten met kleedjes en een met bijzonder schoone gewaden voor de ongelukkige prinses. De prinsen nemen afscheid van hunnen vader en Witarasari bestijgt het schip en gaat in de "Kamar" Kitapsekar slaat met een rotanstok op den grond en er ontstaat op de pasar voor de poeri te Lajangsari, waar het schip was gebouwd, een groote plas, waaruit het door een verbindingskanaal in de groote zee vaart.

Metrum : Sinom.

Als een vliegende leeuw verdween het schip: een dag later stond het volk nog aan het strand. Als men de reis zou beschrijven, die maanden duurde, zoude de hand pijn gaan doen (van het vasthouden van het schrijfmes) en zouden de lendenen stijf worden. Eindelijk kwam men op de ree aan en daar stond het aan den wal vol van menschen, die den vreeselijken leeuw zagen komen. Ook de hoofden stonden eerst te kijken, maar allen liepen uit angst hard weg.

Een sloep werd gestreken, waarin Kitapsekar naar den wal ging, om de menschen gerust te stellen. Toen men daar zag, dat er een mensch in zat, bleef men staan. Kitapsekar stapte aan wal en vroeg aan zekeren Lo Loekap: "Wie is hier havenmeester (bandar) en noetaris?" Lo Loekap liep naar het hoofd van de havenplaats (Pëpatih Djaja Samoedra) en zeide, dat geen zeemonster, maar een handelsschip was aangekomen en dat de gezagvoerder reeds geland was. De Pëpatih kleedde zich netjes aan en ging naar het strand, waar hij den kapitein zag. Beiden groetten elkaar en gingen daar zitten, doch zeidden eerst niets.

Nu volgt een zeer aardig, naar het leven gegrepen gesprek in 't Maleisch tusschen kapitein en havenautoriteit.

"Ik ben een vreemdeling (djawa), duid het mij dus niet ten kwade, zoo ik mocht handelen in strijd met Uwe zeden, die ik niet ken."

De Pëpatih antwoordde: "baik Kaptèn, apa djoega 'ndak

di bilang, bolehlah Kaptèn membilang" (goed, kapitein, zeg maar wat gij wilt.)

Volgt een gesprek in 't Maleisch, waarbij men kennis maakt en de kapitein de menschen gerust stelt omtrent zijn schip en den vorst laat uitnoodigen, om het vaartuig en zijne handelswaren te komen zien.

Metrum : Pangkoer.

De kapitein vraagt (in 't Maleisch) vergunning, een "maligé" aan het strand te mogen oprichten, om den vorst te kunnen ontvangen, zoo deze daarheen komt. Hij maakt zich bekend als te zijn Penghoeloe Djamal van Samarkaton, gelegen in Zuid-Java. De Pëpatih stijgt te paard en rijdt naar de poeri, om z'n opwachting bij den vorst te maken. Hij brengt daar rapport uit, wat uitvoerig wordt beschreven.

De vorst laat zijne dochters komen aan wie hij vertelt, wat de Pëpatih heeft medegedeeld omtrent het schip en den Kapitein. Hij gelast den Pëpatih terug te keeren en den Kapitein te zeggen, op den volgenden dag zijn koopwaren op het strand uit te stallen, daar hij met zijne vrouwen en dochters inkoopwen wil doen en het schip wil zien.

Metrum : Doerma.

Raden Kitapsekar vertelt een en ander aan zijnen broeder en men komt overeen, den volgenden dag 11 stoelen gereed te zetten aan het strand, twee voor het vortsenpaar en 9 voor de prinsessen. "Blijft er één ledig, dan is er een ongelukkige achtergebleven." Men richt een tent op aan het strand, vol lofwerk en gele zijde en schoone kleeden. In de poeri maakt men zich gereed naar het strand te gaan. De vorst gelast zijn oudste dochter ook aan Winangsija (zoo noemt men de ongelukkige prinses voortaan) te vragen, of zij mee wil gaan. De oudste prinses draagt dit weder op aan hare zuster Dinda Gondawangi en deze weer aan eene kleine bediende, die Winangsija weenende vindt.

Metrum : Sinom.

De prinses zat daar zeer bedroefd, van alles verstoken. Daar kwam het meisje, dat de boodschap overbracht. De prinses zweeg maar altijd door en het meisje, dat ziende, ging schreiende heen, zonder te groeten. Zij berichtte, dat de prinses ziek was en niet mee kon gaan.

De zusters zouden nu met veel geld naar het strand gaan, terwijl Winangsija ellendig en bedroefd achterbleef.

Metrum : Maskoemambang.

Zij zeide aan haar baboe : „ik kan immers niet mee gaan, want voor mij is er geen draagstoel en al was die er, voor mij zonder slendang en buikband zou het toch niet staan, daarop plaats te nemen. Ik bezit bovendien geen kepeng, om iets te koopen, terwijl zij zooveel hebben; dat nu maakt mij zoo bedroefd.” Zij gelastte de baboe, om te gaan met 13 kepengs, om iets te koopen, al was het een aap of een vogeltje.

In pantoens troost de baboe hare meesteres.

Metrum : Pangkoer.

Een groote stoet, met muziek voorop en de vorstelijke familie op draagstoelen, komt de poeri uit. Ieder loopt mee en Dinda Winangsija blijft alleen achter, weenende op haar legerstede. De baboe loopt achter in den stoet mede. Vóór de tent aan het strand stonden de stoelen op een rij en in de verte kondigen de trommels de komst van den optocht aan. Raden Witarasari werd gewaarschuwd en zag met een verrekijker van af het schip naar het strand, waar hij den geheelen stoet zag aankomen.

Metrum : Doerma.

Hij laat servies naar den wal brengen, om het gebak en andere lekkernijen op aan te bieden; ook zendt hij 30 bedienden met van edelsteen voorzien ringen aan de vingers, allen uniform gekleed, zoo schoon, „als waren het geen menschen, doch poetri djim”. Kitapsekar laat de stoelen zoo op een rij plaatsen, dat zijn broeder alles duidelijk kan zien door den kijker.

De vorst met zijn gevolg was verbluft bij het zien van de tent en het schip.

Metrum : Sinom.

Penghoeloe Djamal verzoekt de vorstelijke familie op de stoelen plaats te nemen; 15 saluutschoten worden uit een geweer gelost. Raden Witarasari zag door den kijker en vergeleek het portret met de aanwezigen, doch geen der prinsessen geelk daarop. Hij dacht toen aan de ongelukkige prinses, die hij vermoedde, thans alleen op hare legerstede, zeer bedroefd, te zijn achtergebleven en hij weende. Intusschen werd de vorstelijke familie onthaald op allerlei lekkers: arak, brandi, sam-ping (Champagne), anggoer, santeroep, limonade, anggoermasem. (Rijnwijn), anggoermanis (likeur), koffie en prachtig

gebak. Na allerlei plichtsplegingen eet men van de uitheemsche koek, die allen verstomd doet zijn, want al de spijzen zijn met witte suiker bestrooid. De adel en de waardigheidsbekleeders stonden verbaasd over al die weelde. „De kopjes werden met zijden doeken schoon gemaakt.” Na de vorstenfamilie kregen ook de volgelingen te eten. Daarna gaat men in de tent al de schoone handelswaren zien, elk der vrouwen kocht voor eenige honderden guldens. Penghoeloe Djamal gaf aan ieder nog een geschenk.

Daar kwam ook de oude baboe, doch zij was geheel de kluts kwijt, want zij kon niet met den kapitein spreken, zij toch verstond geen der talen: boegis, melajoe, tjina, arab, olanda. Hoe zou zij dus iets koopen? Bij al die pracht was niets, dat 13 kepengs (± 2 ct.) kostte en toch wilde zij iets medenemen voor hare prinses. Toen ging zij naar den kapitein en vroeg, of hij ook iets verkocht, dat 25 kepengs of 13 kepengs kostte. Deze zeide: „wel zeker, ik heb ook goedkoope waren, b.v. naainaalden.” En toen vertelde de oude meid aan den kapitein van hare prinses, die in ellende alleen was thuis gebleven, die verwaarloosd werd door hare geheele familie en die haar opgedragen had voor deze weinige kepengs iets te koopen, al was het een aap of een vogeltje. De kapitein zeide: „er is een aap op het schip, geef mij het geld maar.” Kitapsekar ging vluks naar het schip en vertelde zijnen broeder, dat alles waar was, zooals bij het portret stond geschreven en dat de ongelukkige prinses 13 kepengs zond; op het gezicht van dat geld schreide Witarasari. Men besluit, dat deze zich in een aap zal veranderen, wat geschiedde door het aantrekken van een tooverjas. Kitapsekar bracht de aap aan de baboe en zeide, dat dit een zeer slimme aap was, verstandig als een mensch, die men goed moest oppassen en waarvan de prinses zeker wel zou gaan houden. Hij heette „Lo Monjèh” (lett. Jan aap). De baboe nam den aap op den arm en liep achter den stoet aan, want niemand wilde naast haar loopen, zoo met een aap.

Metrum: Asmarandana.

De prinses lag op haar legerstede te schreien; de baboe deed haar opstaan en liet haar den aap zien, die in den voor-galerij zat. Lo Monjèh sprak: „prinses, heb geen verdriet meer, schik U in Uw lot, want, als gij aan Uwe droefheid

toegeeft, breekt Uw hart." De prinses schrok er van, dat de aap sprak als een mensch. Zij vroeg: "Hoe kan jij zoo praten, was je wellicht vroeger een mensch en werd je vervloekt, of wat is er met je gebeurd?" De aap zeide, dat hij een gewone aap is, alleen kan hij praten. De geheele poeri hoorde van den pratenden aap en de zusters wilden hem hebben. De oudste Dinda Wingit stuurde iemand, om den aap te halen, doch Dinda Winangsija liet antwoorden: "het eenige wat ik bezit, is een aap van 13 kepengs, dien wil ik niet afstaan." De zusters werden toen boos en klaagden haar aan bij den vorst, dien ze wisten te bewegen om te gelasten, dat Winangsija zou moeten verhuizen naar een verafgelegen tuin (taman). De vader zei: "probeer het eerst nog eens met goede woorden, luistert zij daarnaar niet, laat zij dan heengaan, waarheen dan ook." Dinda Wingit zeide: "wij hebben het al geprobeerd met goede woorden, doch zij weigert." Haar werd toen gelast op den volgenden dag de poeri te verlaten. De aap ondertusschen zong allerlei liedjes en diende de boodschappers aan, die het verbanningsbevel kwamen brengen. Zij schreide met haar dienstmaagd. De aap, dien zij niet wilde afstaan, werd de oorzaak van hare verbanning.

Metrum: Sinom.

De aap troostte haar, zeggende, dat het onheil door Allah was gezonden. "Ga maar slapen, ik zal wel bij U blijven en U wat voorzingen." (Volgen 3 pantoens vol troost.) De prinses dankte hem daarvoor en zei: "zoo lang gij hier zijt, vermindert mijn verdriet al, laten wij immer samenblijven."

Toen de prinses sliep, beschouwde de aap haar eens goed en zag, dat zij geheel op het portret geleek. Zijne gedachten werden hem de baas en hij betastte hare borsten. De prinses schrok wakker en vroeg: "wat voer je uit, ik wil slapen en je doet mij schrikken." "Ik sliep en droomde, dat ik met de bloemknoppen van een boom speelde en zoo vergreep ik mij aan U," zeide de aap. Zij vergaf hem en toen gingen zij slapen, met een kussen tusschen beide.

Den volgenden morgen moest zij de poeri verlaten en 7 oude mannen werden haar medegegeven als arbeiders.

Metrum: Maskoemambang.

Zij leende een slendang van de baboe ter bedekking van haar hoofd en weenende nam zij afscheid van haar hutje (in

pantoens), zeggende, dat zij nimmer weder zou keeren op deze plaats des onheils. De aap troostte haar en het poeripersoneel weende, want allen hielden veel van haar en zouden wel allen willen medegaan met de onschuldig verbannene. Onderweg zond zij de baboe terug, om hare groeten aan ouders en zusters over te brengen.

Metrum : Dangdang.

De baboe maakte hare opwachting bij het vorstenpaar en bracht de groeten over. De vorst beval, dat de prinses in leven en dood in dien afgelegen tuin moest verblijven. Onderweg bleef ieder verbaasd staan bij het zien van die schoone prinses, „als de volle maan” zoo schoon. Zij weende den geheelen weg langs, haar slendang was doorweekt van tranen.

Metrum : Maskoemambang.

De aap troost haar met gedichtjes en betuigt zijne trouw, „al ging zij ook tot aan Mekkah”.

Metrum : Dangdang.

De aap zegt : „Uwe oogen zijn gezwollen, zij zullen breken. Zooals het vleesch van twee karbouwen, goed gekookt en bereid, geheel bederft, als er een klein beetje bedorven trasi bij gedaan wordt.” Hij troostte haar. Zij kwamen bij het huisje aan, waar zij moest verblijven. Men veegde het aan en maakte het met primitieve materialen wat op orde ; ook het verblijf voor de oude mannen. De aap maakt grappen, zegt tot de oude vrouw „ga hier eens onder den pisangstruik zitten, dan zal ik die oude heeren voor je laten dansen”. Toen werd de baboe boos op den aap en dreigt hem te zullen slaan. Toen zong de aap een liedje en krabde zich.

Metrum : Maskoemambang.

Pantoens, waarin de aap de oude meid weer tot bedaren tracht te brengen. Des avonds maakte men vuur, kookte en at. De aap plaagt de oude vrouw : „jij moet langzamer eten, anders krijg je buikpijn.” Hij weet de menschen vroolijk te stemmen door zijn plagende liedjes op de oude vrouw : „ik zal met je trouwen.”

Metrum : Dangdang.

De baboe scheldt de aap uit voor „boschluis,” „die nooit met een meisje zal trouwen.” Doch deze zegt : „dat is Allah's macht en daarover heb jij niets te zeggen.”

Metrum: Maskoemambang,

De aap zingt de prinses in slaap, bezingt hare borsten, hals, het genot bij haar te slapen, zijne liefde. Terwijl zij slaapt, zoent hij haar op wangen en lippen; zij slaapt vast door de vermoeidheid van den tocht. De aap zat naast haar, betastte haar en beschouwde de schoone slaapster, hij besluit echter, om nog niet van gedaante te verwisselen, doch eerst later, als de prinses in betere levensomstandigheden verkeert.

Metrum: Sinom.

Hare borsten geleken „moestika's", zij had schoone, gele wangen, lange wimpers, dunne, fijne lippen. De aap beschouwde haar: „geen ander was schooner op deze aarde." Zijne gedachten werden hem de baas en hij zoende haar: Toen schrok zij wakker, doch de aap deed net, of hij sliep. Zij stootte hem met den voet aan, waarop hij deed, alsof hij wakker schrikte. Hij vroeg: „Wat is er?" Zij verweet hem, dat hij net deed als een mensch. „Zijt gij misschien een mensch." Hij vraagt vergeving en zegt, dat, als zij hem niet vergeeft, hij maar liever weg zal gaan naar het schip. Zij gelast hem te blijven en te gaan slapen bij de oude baboe. Daar zat hij in zich zelf te spreken over zijn heer op het schip, die gezegd had, dat hij maar terug moest keeren, als het hem aan wal niet beviel en hij zou nu maar weggaan, omdat men hem zoo slecht behandelde.

De prinses hoorde dat en dacht dat de aap heen zou gaan. Zij riep; „als je het daar zoo slecht hebt, kom dan maar weer hier slapen." Nu beloofde de aap, niet weg te zullen loopen.

In de hoofdstad werd de vorst zeer ziek en de prinsessen doen een gelofte: als de Vorst weer geneest, zullen wij een feest geven en als dansmeisjes op het voorplein gaan dansen." De vorst herstelde en eene bediende werd naar dien tuin gezonden om Winangsija daarmee in kennis te stellen en aan te zeggen, dat zij ook mee moest doen aan de voorbereidselen voor het feest en ook met hare zuster moest dansen. De bediende trof haar aan, terwijl zij met den aap speelde.

Metrum: Asmarandana.

„Hoe kan ik meedansen? Ik ben veel te arm, mijn kleed is gescheurd en vuil," „zeg dat aan de prinsessen," De aap schold de meisjes, die uit de poeri waren gezonden, om de boodschap over te brengen. „Maak, dat jelui wegkomt, jelui stinkt als

een doode leguaan, het is niet uit te houden." Zij zeiden: "jij bent een onbeschofte aap, jij zelf stinkt en zegt nu, dat een ander stinkt." De aap zei: "doe eens wat spuw in je hand en sla er met de vingers op, degene in wiens richting het spat, die stinkt." De prinses zeide: "luistert toch niet naar dien dollen aap."

De zusters waren boos, dat Winangsija niet mee wilde doen aan het vervullen der gelofte; zij stuurden nog eens een boodschap; doch Winangsija laat weten, dat zij geen passende kleederen bezit, om op het feest te komen,

Metrum: Pangkoer.

De zusters schelden haar voor; "teef" en geven haar de schuld dat de vorst ziek werd. Men besluit haar te verderven. Wil zij niet op het feest komen, of wel, is zij daar minder mooi gekleed dan hare zusters, dan zal zij gedood worden. Op den dag vóór het feest worden drie Goestis gezonden: Patih Gandala Sěmita, Patih Matjān Koenig en Patih Matjān Wilis: "Haal haar hier!" "Wil zij niet, of is zij minder mooi gekleed dan wij, maak haar dan maar dood en begraaft haar onder een pisangstam." Zoo gelast de oudste zuster. Patih Gandala Sěmita brengt de boodschap over. "Hoe kan zij nu gelasten, dat ik mij netjes moet aankleeden. Ze weet toch wel, dat ik arm ben, laat zij mij dan kleeren leenen." Ze moet echter met eigen prachtige kleeren komen, anders wordt zij gedood. Zoo luidt het vonnis. Als gunst vraagt zij, dat haar doodvonnis bij den vijver mag worden voltrokken.

Metrum: Maskoemambang.

De prinses bereidt zich voor tot den dood. De baboe en de oude mannen weenen en nemen afscheid in roerende woorden, want de prinses zou doodgestoken worden, daar aan den vijverrand. De patih's trokken hunne krissen en gingen voor haar staan.

Metrum: Dangdang.

De aap was gaan baden en kwam thuis. Hij vond de hut ledig en toen ging hij overal zoeken en zag eindelijk, dat er krissen flikkerden. Toen vloog hij daarheen onder luid geschreeuw. De prinses sprak tot hare beulen: "Wacht nog even, daar komt de aap; dien had ik vergeten." Deze verzocht de Goestis hunne krissen weer in de schede te steken. "Wat heeft zij misdaan?" De prinses zei tot den aap: "als ik dood ben,

moet je terugkeeren naar je heer op Java en vraag, dat men daar voor mij bidt." "Maar wat hebt U dan toch misdreven?" Zij vertelt hem het vonnis en zegt, dat haar tot morgen tijd is gegeven, om fraai gekleed ten hove te komen en dat zij anders moet gedood worden. "Wacht dan nog eerst, als er morgen geen uitkomst is, stel U dan in handen van de beulen, om gedood te worden." Dat zal de prinses doen. "Patih's gaat eerst naar huis, ik zal trachten, morgen aanwezig te zijn." De Goesti's gaan heen en brengen verslag uit aan de oudste zuster, die gelast: "als Winangsija morgen niet zoo schoon gekleed is als wij, wordt ze morgen gedood."

Prinses Winangsija ging des avonds haar hutje binnen en de aap bleef buiten. De prinses riep hem, doch hij wilde niet komen. Raden Watarasari (de aap) deed allen in vasten slaap vallen.

Metrum: Sinom.

Toen trok hij zijn tooverjas uit en werd weer een mensch. Hij liep vlug naar het strand, waar men hem van af het schip zag staan. Hij werd dadelijk aan boord gehaald, waar hij aan zijnen broeder Kitapsekar vertelde, wat er met de ongelukkige prinses gebeuren zou. Eenige kisten met prachtige gewaden worden naar den wal gebracht en drie honderd menschen dragen die den prins achterna naar de hut in den tuin. In alle stilte worden de kisten daar neergezet en de dragers verdwijnen daarna weer naar boord. De prins trok zijn tooverjas weer aan en werd weer Lo Monjèh. Toen maakte hij de slapenden wakker en zeide: "ik heb vannacht gebeden om uitkomst voor U." Daar stonden bij de deur die kisten. "Wie heeft die hier gebracht?" "Zoo vergeldt Allah uw ongeluk." Lo Monjèh raadt de prinses aan, zich spoedig te baden en zich te kleeden. Vlug worden klappers geplukt, om heur haar met het vocht daarvan te wasschen, de prinses baadde zich en maakte toilet.

Dit alles wordt zeer uitvoerig beschreven.

De aap zat daarnaar te kijken en bezag de prinses van onder tot boven zeer aandachtig. Hij wordt daarover berispt, doch hij antwoordt: "het gaat daarmede, als met een nieuwe krisschede, telkens moet men er naar kijken en men draait en wendt die, om ze goed te kunnen bezien." De baboe beknort hem over zijne vele praatjes en hij zegt dan: "ik kijk

niet naar jou met je karbouwelippen en je gezicht als een pollepel."

Toen de prinses toilet gemaakt had, zag zij er betooverend uit als een hemelnimf, als een "bloem van het paleis," er was geen schoonere op deze wereld, geen der prinsessen in de poeri was zoo schoon. Haar costuum wordt uitvoerig beschreven, schitterend van goud en edelsteen. Toen zij zoo schoon uit de hut te voorschijn kwam, sprong Lo Monjèh op van schrik, want hij was geheel ontsteld, hij viel bijna in onmacht. Hij dankte Allah, dat hij de prinses van het portret had ontmoet.

Hij gaf haar daarna den raad, naar het paleis te gaan en daar mee te dansen, doch dan niet links en rechts blikken te werpen, want daar zou allerlei soort van volk naar haar kijken. "Uw raad zal ik opvolgen, want aan U heb ik mijn leven te danken. Uit dankbaarheid wil ik U op den arm dragen naar het feest." Doch de aap wilde niet, hij zeide op de hut te zullen passen en liet de oude mannen als volgelingen met haar meegaan.

Metrum : Maskoemambang.

Daar gingen zij heen, de prinses, hare dienstmaagden, de zeven ouden mannen, waarvan één haar sirihdoos droeg en een ander, grootvader Tjoengklik, haar een roodzijden parasol boven het hoofd hield. Ieder, die men tegenkwam, bleef verbijsterd staan bij het aanschouwen van deze schitterend schoone prinses. Oud en jong, groot en klein liep uit, om haar te zien en volgde haar, door haren glans als medegesleurd. De een vroeg aan den ander: "wie is dat toch?" De ander antwoordde: "ik ken haar niet, maar die parasoldrager is een achterneef van me, hij heet Grootvader Tjoengklik en is een broer van Grootvader Tjoering: hij is tuinwachter." "Dan zal zij zeker de verbannen prinses zijn." Zoo sprak men. "Zij ziet er uit als een hemelnimf, regelrecht nedergedaald op aarde. Zoo oud ik ben met mijn grijze haren, zoo een zag ik nimmer." Er waren er, die in onmacht vielen, anderen verloren de spraak, doch men herkende de prinses niet. Ieder stond met opengespalkten mond, zooals een doode leguaan.

Metrum : Sinom.

Zij kwamen in de hoofdstad aan en er ontstond een ware volksoploop; in de verwarring tilden de ouders andermaals kinderen op, om haar te kunnen aanschouwen. Het was een

gegons van stemmen als van een bijenzwerm; in het gedrang werden de meisjes bij de borsten gegrepen. Op het voorplein van het paleis zaten de acht prinsessen, ieder op een kussen, doch hare schoonheid verschilde met die van Dinda Widaradin als hemel en aarde.

Dansende met twee waaiers kwam zij nader, rechts noch links ziende, zooals de aap haar had gezegd. De muzikanten konden van ontroering niet meer spelen, zij weenden op het gezicht van het dansende meisje, dat passen maakte als een pauw, die zal gaan vliegen. Toen Dinda Widaradin ophield met dansen, ging zij ter zijde zitten bij hare volgelingen. De baboe nam een sirihpruim en mopperde erg over de acht zusters, die zich verbeterden van woede. De oude mannen waren zoo vrolijk, dat ze met hunne stokjes rondhuppelden. De vorst liet van uit het paleis onderzoeken, waarom het zoo stil was op den voorhof, doch de zendelingen kwamen niet terug, om de oorzaak te berichten, want zij bleven daarbuiten, gekluisterd door de schoonheid van Dinda Widaradin. Toen ging de vorst zelf met groot gevolg naar den voorhof en zag daar de schoonheid van zijne verbannen dochter, als een prinses uit den hemel, waar ieder wel dol op moest worden.

Metrum: Maskoemambang.

De aap in den tuin veranderde zich in een mensch, maakte toilet, kleeedde zich prachtig aan en ging naar de hoofdplaats.

Metrum: Sinom.

De vorst zag een schijnsel aan den hemel en liet onderzoeken, van waar dat kwam. De zending vond den prins aan den weg zitten, uitrustende, en verzocht hem namens den vorst de stad binnen te gaan. De prins kwam op den voorhof, waar de vorst hem ontving en onthaalde; hij zeide echter, niet te willen eten, daar hij een bovennatuurlijk wezen was, Siloeman Mertadi geheeten, dat in de steppen leeft. Hij was zulk een prachtige verschijning, dat alle acht prinsessen het paleis binnengingen, toen zij hem zagen, allen dol verliefd, doch hij verdween weer naar den tuin, waar hij zich in aap veranderde. De prinses kwam daar terug en riep den aap, die informeerde naar hare wederwaardigheden en zij vertelde toen zijn raad te hebben opgevolgd en rechts noch links blikken geworpen te hebben. Zij had dan ook slechts van hooren zeggen, dat er een jongeling op het feest was geweest, zoo schoon als

Pandji. De baboe deelt nadere bijzonderheden mede, waarna zij door den aap wordt geplaagd.

Den volgenden dag, toen de prinses weer met haar gevolg naar het feest ging, veranderde de aap zich weder in een prins en verscheen ook ten hove. De acht prinsessen gingen vlug weer het paleis binnen en vielen in onmacht op haar bed neder; zij weenden in de kussens, want zij waren dol op den prins.

Metrum: Maskoemambang.

Dinda Widaradin (= Winangsija) kwam in den tuin terug en vond den aap niet, waar men hem ook zocht. Zij uit in pantoens het leed over zijn verlies. De hut binnengaande, vond zij de tooverjas en wikkelde die in eene mat, want men dacht, dat deze het lijk van den aap was. Later bemerkte men, toen men dit lijk wilde begraven, dat het een ledige huid was, die niet stonk.

Metrum: Sinom.

Daarna verborg de prinses de tooverjas.

De prins zat zoo druk met den vorst te praten, dat hij niet bemerkte, dat het voorplein ledig was geworden. Hij keerde terug naar den tuin en wist niet, hoe zijn apenkostuum machtig te worden. De oude mannen zagen een schijnsel aan den hemel, net als dat van een schoonen jongeling in de hoofdstad. Bij de prinses gekomen, vroeg hij naar zijn jas, doch zij zeide daar niets van te weten. Toen maakte hij zich bekend als den prins van Lajangsekar, die haar portret had gevonden en haar was gaan opsporen. Hij vertelde nu van zijn schip en van zijnen broeder. Hij noemde haar zijne jongere zuster (d. i. nichtje of ook bruid) en zij weende van geluk.

Metrum: Maskoemambang.

Hij wilde haar verlaten om zijnen broeder te halen.

Metrum: Dangdang.

„Verlaat mij niet te lang, want dan wordt het duister in mijn leven.“ Hij ging naar 't strand, waar hij zich in een boot naar 't schip liet roeien en in de „Kamar“ alles aan zijn broeder vertelde.

Metrum: Pangkoer.

Zij gingen te zamen naar den tuin van zijne verloofde. Daar zitten de oudjes te redeneeren over het heil, dat nu voor hun meesteres zal zijn weggelegd en maken woord-

spelingen op het huwelijk van de maagd, die hier niet nader medegedeeld zullen worden.

De broeders kwamen daar aan en Kitapmoentjar weende, toen hij dat primitieve verblijf zag. De prinses stond de tooverjas af en toen men deze verbrandde, ontstond daar een prachtig paleis met poorten, pleinen, gebouwen en Kitapmoentjar noodigde het jonge paar uit, daar binnen te gaan en het slaapvertrek te betreden. Het volk krijgt vergunning tot het houden van hanengevechten en maakte allerlei toespelingen op het huwelijk, die men niet zal vertalen, doch voor inlandsche lezers veel bekering hebben.

Metrum : Sinom.

De jonggehuwenen in het slaapvertrek, zij voeren een discours overvloeiende de beleefdheidsbetuigingen en complimentjes. Zij valt in onmacht.

Metrum : Maskoemanbang.

De prins zingt zeer verliefde pantoens bij het flauwgevalen meisje.

Metrum : Sinom.

Zij komt tot zich zelve en samen voeren ze weer een discours en gaan slapen in elkanders armen.

De arbeiders in den tuin maken allerlei toespelingen op het huwelijk den volgenden morgen. Het paar ontwaakt en Kitapmoentjar slaat met zijn stok op den grond, een gouden leeuw verrijst, die zal dienen om het bruidspaar te dragen naar de hoofdstad. Zij rijden daarop naar het paleis en de prins stelt den voorgewenden Siloeman voor als den prins van Lajangsekar. De vorst schrikt bij het zien van zijn neef.

Metrum : Pangkoer.

„Waarom, „Raden Pandji“, hebt gij U voorgedaan als het bovennatuurlijk wezen Siloeman?“ Hij vraagt vergeving en deelt mede, hoe zijn broeder zich als scheepskapitein heeft voorgedaan. De bruiloft zal worden gevierd: meer dan 100 geestelijken werden ontboden, een groot feest zal worden gevierd. Gelden en kleederen worden onder het volk uitgedeeld; de geestelijkheid wordt goed bedacht. De prins laat een kist met gewaden halen en deelt ook prachtige geschenken uit, vooral de geestelijken worden rijkelijk voorzien. Daarna keerde het jonge paar naar het eigen paleis in den tuin terug.

Metrum : Sinom.

Op Donderdag den 7^{den} van die maand zal het huwelijk gesloten worden. Al de prinsessen weeklagen, dat de prins haar niet genomen heeft en wel die „teef“. Het maakt haar gek van jaloerschheid. „Hij zal haar eerst wel zwanger gemaakt hebben, dat hij haar neemt.“ Zij zouden wel uit alle dorpen de heksen en giftmengsters bij elkaar willen halen, om haar te verderven en zij schelden haar uit voor al, wat leelijk is. Zij weenen om den prins en zeggen des nachts te droomen, als werden zij door hem omhelsd.

Metrum Asmarandana.

Kitapmoentjar maakt zijne opwachting bij den vorst en stelt zich voor als diens neef uit Lajangsekar.

Metrum : Doerma.

Hij laat de tent van het strand naar de hoofdplaats overbrengen voor het feest. Geweren en kanonnen worden afgeschoten. Het was zulk een schitterende tent dat men des avonds de lampen niet meer aanstak in de hoofdplaats.

Alle hoogwaardigheids-bekleeders werden op het feest genoodigd. Zeer veel karbouwen, geiten, schapen, kippen, eenden werden geslacht. Allerlei spelen werden opgericht. Duizenden geweerdragers met trommen en trompetten marcheerden op.

Metrum : Pangkoer.

Den volgenden dag werd met een grooten stoet het bruidspaar afgehaald uit hun prachtig paleis, dat nog uitvoerig wordt beschreven.

Metrum : Maskoesmambang.

De bruid was kostelijk aangekleed en wordt uitvoerig beschreven met al hare kleinoodiën en schitterende edelstenen. De bruidegom zag er uit als „Pandji“.

Metrum : Sinom.

Onder het gebulder van 150 kanonnen en met 4000 strijders aan het hoofd gaat men op weg naar het paleis van den vorst. De zusters hooren den stoet met ergernis komen.

Metrum : Maskoemambang.

De trouwe knecht van den prins, Lo Njamboeloeng loopt aan het hoofd van den optocht en zingt een loflied op het bruidspaar.

Metrum : Sinom.

De zusters konden niet eten: Ze braakten, als waren ze zwanger van vuur, toen het bruidspaar het paleis binnenkwam.

Metrum : Asmarandana.

Het huwelijk van den prins, die er uitzag als een heerscher, als „Pandji Bagoes”, wordt door de geestelijkheid ingezegend.

Metrum : Sinom.

De muziek valt in, geweerschoten knallen en zoo wordt het huwelijksfeest besloten.

De zusters verteren van nijd, dat Winangsija haren Pandji heeft gekregen.